

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДУХОВНОЇ БЕЗПЕКИ СУСПІЛЬСТВА

У статті розкривається значимість єдності інституцій, для забезпечення духовної безпеки суспільства та визначаються інституціональні засади впровадження політики забезпечення духовної безпеки суспільства.

The article examines of unity of norms for maintenance of cultural security of the society and determines principles of introduction of a policy of maintenance of cultural security of the society.

Ключові слова: духовна безпека суспільства, інституції, національна безпека, управління системою духовної безпеки.

Key words: cultural security of the society, norms, national security, management of security of the society system.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Здобувши незалежність і претендуючи на політичну міждержавну взаємодію в умовах глобальної гуманітаризації людства, держава повинна забезпечити безпеку духовності, оскільки саме духовна безпека відіграє функцію стабілізатора суспільства та забезпечує ефективність та якість соціальних відносин для задоволення потреб кожного члена суспільства.

Необхідність інституціоналізації відносин у різних сферах національної безпеки визначається тим, що загрози суспільній безпеці зумовлені багатьма взаємопов'язаними чинниками, що динамічно змінюються. Інституціональні перетворення в Україні не повною мірою враховують національні інтереси, що склалися в суспільстві.

Так, руйнування духовно-етичного потенціалу суспільства наочно демонструє різке послаблення здатності держави вирішувати актуальні завдання економічного, соціального і політичного розвитку, що є сьогодні чи не головною проблемою в забезпеченні національної безпеки країни.

АНАЛІЗ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Інституційний інтерес та його стратегічне значення для забезпечення національної безпеки є окремим напрямом аналітичних досліджень вітчизняних фахівців В. Абрамова, В. Андрусіва, Д. Кучми, Г. Ситника, І. Степаненка, О. Шевченка та зарубіжних П. Джімаджіо, Д. Кемпбел, Д. Норд, Д. Марч та Д. Олсен.

Відомий інституціоналіст Д. Норт обгрунтовує та послідовно дотримується розмежування інституцій (норм і правил гри) та організацій (учасників гри), які функціонують у сфері інституціональних обмежень. Це найбільш пізній і зрілий підхід в інституціональній теорії, оскільки раніше змішували ці два поняття. У інституціональних працях останнього десятиріччя такий підхід отримав визнання та розповсюдження [5, с. 12].

Джон Кемпбел говорить про те, що інституції (норми та правила) є фундаментом суспільного життя, які складаються з формальних та неформальних правил, механізмів спостереження (monitoring) та примусу до їх дотримання, а також систем значень, що визначають контекст, в межах якого індивіди, корпорації, громадські організації, національні держави взаємодіють між собою [2, с. 1].

Неоінституціоналізм Марча та Олсена, до певної міри інтегрує раціональну теорію дії в соціально-конструктивістське пояснення формування норм, правил та цінностей [4, с. 11].

Отже, практичною реалізацією інституційного інтересу у проаналізованих дослідженнях є формування, на основі раціонального вибору, стратегічних планів, концепцій, програм, що на сьогодні має неабияку актуальність при реформуванні сфери державного управління.

НЕВИРІШЕНІ РАНІШЕ ЧАСТИНИ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Слід зазначити, що останніми роками характер загрози безпеці людини суттєво змінився. Так, у документах ЮНЕСКО акцентується увага на доцільності впровадження нової соціологічної концепції безпеки, яка враховувала б культурні й соціальні аспекти [6].

Інститути та інституції, що продовжують формуватися, не повністю реалізують свої функції в різних сферах національної безпеки, тому державі необхідно здійснити інституційні перетворення, що змусить суб'єктів відповідних відносин діяти передусім в інтересах суспільства.

Інституціональним забезпеченням ефективного функціонування сфери національної безпеки має бути процес забезпечення єдності інституцій, які передбачають одночасне застосування правових норм та рішень, що розробляються та спрямовуються на врегулювання проблем на відповідному рівні.

Метою статті є визначення інституціональних засад впровадження політики забезпечення духовної безпеки суспільства та підготовка рекомендацій удосконалення управління системою духовної безпеки, в тому числі нормативно-правового забезпечення.

ВКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Питання духовної безпеки давно турбують наше суспільство, особлива зацікавленість до них виникла на тлі посилення загроз і зростання нестабільності у світі, що сприяло усвідомленню необхідності системних змін не лише економічного порядку, а й соціально-культурного. Сьогодні демонструє гостру потребу в солідарності, згуртованості розшарованого суспільства, яку неможливо досягти без загальноприйнятих цілей та духовно-моральних цінностей як основи всього подаль-

шого розвитку.

Відтак, на часі усвідомлення необхідності пошуку державою тих системних кроків, які сприяли б усталенню в Україні загальнонаціональної єдності, створенню політичної нації, українського народу як сукупності громадян усіх національностей, як це зазначено в Конституції України [8].

Наразі поняття духовної безпеки перебуває в процесі формування. Проте за відсутності загальноприйнятого тлумачення можна виділити два основні підходи до його інтерпретації: традиційний та соціологічний.

У рамках традиційного підходу під духовною безпекою слід розуміти стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави в духовній сфері від внутрішніх та зовнішніх загроз. Відповідне визначення витікає із загальної дефініції національної безпеки, яка закріплена на теоретико-методологічному та законодавчому рівнях.

При цьому в іншому варіанті традиційного визначення, що знайшло відображення в Законах України "Про основи національної безпеки України", "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики", Доктрині інформаційної безпеки України зроблено акцент на відродженні духовних цінностей українського народу, захисті та примноженні його культурного надбання, створенні умов для консолідації суспільства на основі національної системи духовних цінностей.

Більш широке тлумачення духовної безпеки міститься в енциклопедичному словнику "Безпека Європі", під якою розуміється "стан та умови життєдіяльності соціуму, які забезпечують збереження та зміцнення моральних цінностей суспільства, традицій патріотизму та гуманізму, культурного та наукового потенціалу країни, а також здатність держави вирішувати задачі економічного, соціального і політичного розвитку" [6, с. 118].

На відміну від традиційного, соціологічний підхід до духовної безпеки, перш за все, акцентує увагу на відповідному внутрішньому стані системи безпеки, що визначає взаємозв'язок її елементів (суб'єктів), які повинні забезпечити нормальне функціонування цієї системи, а також функціонування та розвиток суспільства в цілому не залежно від наявності тих чи інших загроз.

Інакше кажучи, в першому випадку, — це, перш за все, захист "від", а в другому, — це система безпеки "для" — для "соціально-культурного добробуту особи, захисту цінностей свого способу життя, сфери інтелектуального спілкування, внутрішнього світу людини" [3, с. 73].

Основні блоки та елементи системи духовної безпеки можна зобразити в наступному вигляді (рис. 1).

Запропонована схема пояснює структуру, процес, зміст та фактори духовної безпеки, відслідковуючи взаємозв'язок та взаємовплив її основних елементів. Вона є інструментом визначення та конкретизації національних пріоритетів у цій сфері, а також показників емпіричного, соціологічного аналізу актуальних та перспективних внутрішніх проблем духовної безпеки в цілому.

Духовна безпека потребує адекватних соціальних цінностей, позитивного відношення до них переважної більшості населення, що безпосередньо пов'язано з довірою індивідів до суспільства і держави, з готовністю ідентифікувати себе з ними.

Її, забезпечення в Україні реалізується через держані органи влади, релігійні та громадські організації, які необхідно включити в загальну схему, яка розкриватиме в цілому систему духовної безпеки. До цієї системи відносяться, в першу чергу, засоби масової інформації, які мають великий вплив на духовну безпеку,

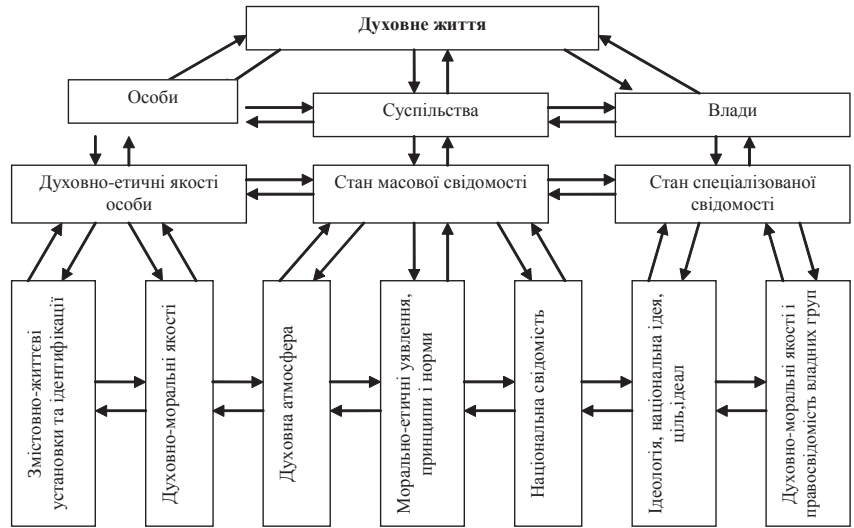

Рис. 1. Основні блоки та елементи системи духовної безпеки та їх взаємозв'язок

релігійні організації (традиційні конфесії), а також безпосередньо соціальні інститути (виховання та освіти), основною функцією яких є соціальне відтворення та духовно-моральний розвиток людини (рис. 2).

Як показує схема, наразі засоби масової інформації відіграють провідну роль у формуванні духовного життя суспільства. При цьому через відсутність в суспільстві і державі загальноприйнятої та прийнятої моделі цивілізаційного розвитку, відповідної національної ідеології, національної цілі та ідеалу, а також владного органу, який координував би та направляв всю діяльність щодо забезпечення духовної безпеки України, її стан навряд чи зміниться найближчим часом.

Тому, створення такого органу з метою вирішення актуальних проблем відповідної сфери має стати прерогативою Президента України та Ради національної безпеки України.

Проте, не лише внутрішньоукраїнські проблеми на державному рівні змушують звернути особливу увагу на духовні чинники. Слабкість духу не сумісна ні з науково-технічним прогресом, який саме унаслідок цієї незрозуміності може виявитися згубним, ні із зростанням ролі людського капіталу, який в розвинених країнах став головним чинником, що визначає їх добробут.

Які ж інституції в духовній сфері передбачені національним законодавством, що, як правило, багато в чому визначають хід реформ в кожній країні та їх результат?

Звернемося, як мовиться, до першоджерел, де національні інтереси мають бути артикульовані як інтегроване вираження життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави.

Так, Законом України "Про основи національної безпеки України", який визначає основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності духовні цінності, як пріоритети національних інтересів, визначені як складові частини загальної національної безпеки [10]. Тобто у нашій державі існує законодавче підґрунтя для формування правового поля, що визначає духовні пріоритети і забезпечує захист національних інтересів у сфері духовного життя українського суспільства.

Слід зазначити, що національні інтереси суспільства в духовній сфері мають полягати в затвердженні ідеалів високої моральності й гуманізму, розвитку багатовікових традицій Вітчизни, а також надалі духовному й інтелектуальному розвитку суспільства. Зазначене сприятиме досягненню і підтримці суспільної злагоди, духовного відродження нації.

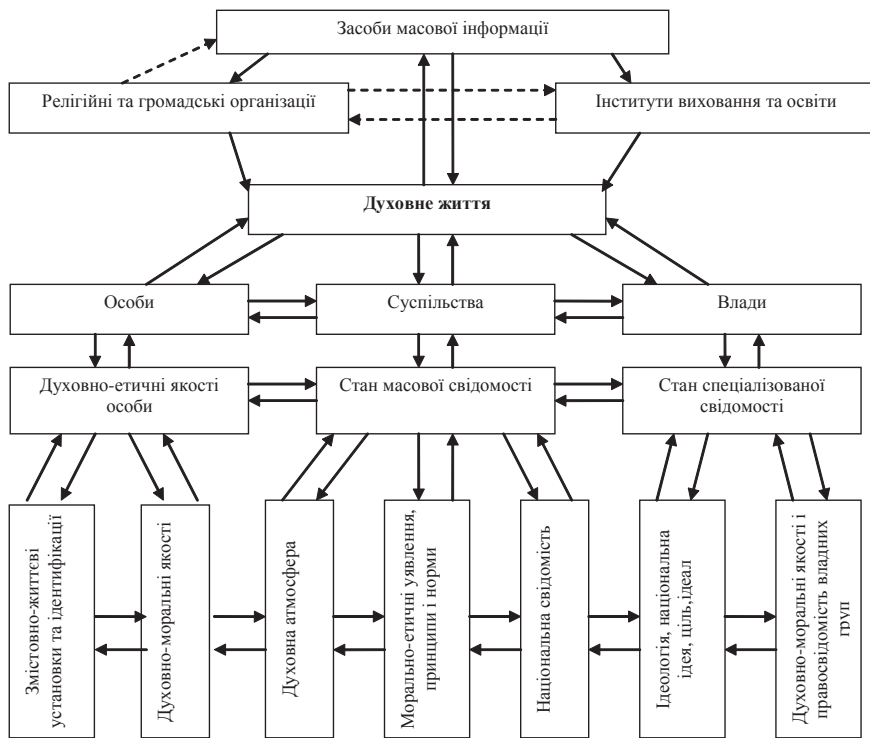

Рис. 2. Система духовної безпеки

У інших нормативно-правових документах, які регламентують сферу національної безпеки, є намагання виділити окремі напрями забезпечення духовної безпеки, проте у проаналізованих документах національні інтереси України в духовній сфері сформульовані вельми абстрактно.

Так, наприклад у Доктрині інформаційної безпеки України одним із життєво важливих інтересів суспільства є збереження і примноження духовних, культурних і моральних цінностей українського народу [9].

У нещодавно прийнятому Законі України "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики" засади внутрішньої політики в гуманітарній сфері полягають у відродженні духовних цінностей українського народу, захисті та примноженні його культурного надбання, створенні умов для консолідації суспільства на основі національної системи духовних цінностей, у центрі якої людина, її розвиток, права і свободи, максимальне забезпечення її потреб [11].

Стратегією національної безпеки України, яка визначає принципи, пріоритетні цілі, завдання та механізми забезпечення життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз, зокрема, передбачено, що державна політика у гуманітарній сфері має бути спрямована на розвиток освіти і науки, реформування системи охорони здоров'я населення, захист вітчизняної культури і духовної спадщини, покращення морального здоров'я нації, в тому числі шляхом впровадження дієвих механізмів утвердження сімейних цінностей та запобігання поширенню в ЗМІ проявів насильства, расової, етнічної та релігійної нетерпимості, моральної розбещеності тощо. Тобто в гуманітарній сфері вже визначена конструкція основних напрямів забезпечення духовної безпеки суспільства.

Інтереси держави, як можна зрозуміти із зазначених документів, полягають, головним чином, в реалізації національної ідеї та суспільної злагоди.

Отже, зважаючи на гострі проблеми нашого суспільства з точки зору духовної безпеки потрібно подолати вузькотехнократичний підхід до необхідних реформ, які вже наразі розпочаті в сфері національної безпеки, зокрема при розробці нової Стратегії національної безпеки передбачити духовну безпеку як складову національної.

ВИСНОВКИ

З одного боку, засади щодо впровадження політики забезпечення духовної безпеки зумовлені чинним законодавством, проте, з іншого боку, інституціональне регулювання вітчизняної сфери духовної безпеки відзначається неповнотою та недосконалістю.

Отже, від держави як головного інституту у здійсненні регуляторної політики при забезпеченні національної безпеки вимагається вдосконалення та розробка інституційних та правових механізмів регулювання відповідних процесів, які стосуються духовної безпеки суспільства, з метою належного реагування на практичні проблеми.

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Аналіз показує, що духовна безпека існує у вигляді однієї із важливих і головних нереалізованих суспільних потреб. Це підкреслює важливу актуальність її теоретичного осмислення, а також емпіричного вивчення (моніторингу), що дозволить більш чітко і конкретно визначити національні інтереси та загрози в цій сфері, ієрархію цілей та задач щодо її забезпечення, а також розробити ґрунтовні про-

позиції по реалізації єдиної державної політики у найближчій перспективі.

Література:

1. Безопасность Евразии — 2002: Энциклопедический словарь-ежегодник / [авт.-уклад. Кузнецов В.М.] — М.: Книга и бизнес, 2003. — 540 с.
2. Campbell J.L. Institutional change and Globalization. / Campbell J.L. — Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2004. — P.1.
3. Кузнецов В.Н. Социология безопасности: программа учебного курса / В.Н. Кузнецов // Безопасность Евразии. — 2002. — № 3. — С. 624.
4. March J., Olsen J. Elaborating the "New Institutionalism" / J. March, J. Olsen // Working paper. — 2006. — № 11. — С. 43.
5. Норт Д. Институції, институційна зміна та функціонування економіки: [навчальний посібник] / Норт Д., К., 2000. — 198 с.
6. Пріоритети сфери програми ЮНЕСКО в галузі прав людини [електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.unesco.ru/rus/pages/bythemes/serhio-23032005175949.php>.
7. Ситник Г.П. Концептуальні засади забезпечення національної безпеки України: навч. посіб.: у 3-х ч. Ч.1: Філософсько-методологічні та системні основи забезпечення національної безпеки / Г.П. Ситник, В.І. Абрамов, Д.Я. Кучма. — К.: НАДУ, 2009. — 243 с.
8. Конституція України [електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>
9. Указ Президента України "Про доктрину інформаційної безпеки" [електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=514%2F2009>.
10. Закон України "Про основи національної безпеки" [електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=964-15>.
11. Закон України "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики" [електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2411-17>.

Стаття надійшла до редакції 22.04.2011 р.